

SLAVICA SLOVACA

ROČNÍK 48 • 2013 **2**

SLAVISTIKA

**S L A V I C A ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
S L O V A C A A SLOVENSKÉHO KOMITÉTU SLAVISTOV**

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:

Desislava Michajlova Atanasova, Mojmír Benža, Václav Čermák,
Mária Dobríková, Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková,
Adriana Ferenčíková, Emil Horák, Martin Hurbanič, Jaromír Krško,
Ján Lukačka, Zuzana Profantová, Imrich Sedlák, Cyril Vasiľ, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
IČO: 31750940
Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
IČO: 30842913

OBSAH

P. ŽEŇUCH: Slavistický interdisciplinárny výskum vzťahov slovenského jazyka a kultúry v slovanskom i neslovanskom prostredí. Na osmedsiatiny profesora PhDr. Jána Doruľu, DrSc.....	97
J. KRŠKO: Profesor Ján Doruľa a jeho vklad do rozvoja slovenskej onomastiky.....	103
V. GAŠPARÍKOVÁ: O slovenských rozprávkach a o ich modernizácii v štúdiách Jána Doruľu	105

ŠTÚDIE

J. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: Fonologický systém spisovnej srbskiny a chorvátsky	109
E. СТОЯНОВА: За статуса на прегласа <i>o>e</i> в субстантивното словоизменение	
на българския книжовен език в съпоставка със сръбския и хърватския стандартен език	118
P. STANKOVSKA: Fragment České bible hlaholské nalezený v Košicích	125
S. ŠAŠERINA: Ľudové a apokryfické motívy vianočného cyklu	
v uglianskych rukopisoch druhej polovice 17. storočia.....	132
B. ЛЯШУК: Мова народных казак у сучасной славистицы:	
dasledovaninni praf. Я. Доруľ ў навуковой парадигме	139
K. MÄSIAROVÁ: Osobitosť jazyka rozprávok M. J. Saltykova-Ščedrina	153
P. ГОЛИК: Образ слов'янського й неслов'янського світу в ментальності галичан XIX–XX ст.....	161
P. ZUBKO: Reliky poloník z čias rekatolizácie na východe Slovenska.....	172

ROZHLÁDY

S. ZAVARSKÝ: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae V.	
(Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinských textov slovenskej proveniencie).....	183
T. ŠTEFANOVIČOVÁ: Slovenská archeológia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave	187
D. HUČKOVÁ: Obraz Ruska a ruskej kultúry v slovenskej spoločnosti	
na konci 19. a na začiatku 20. storočia (časopis <i>Hlas</i> a jeho generační spolupútnici).....	192

SPRÁVY

P. ŽEŇUCH: Po 15. medzinárodnom zjazde slavistov v Minsku.....	204
--	-----

Profesor Ján Doruľa a jeho vklad do rozvoja slovenskej onomastiky

Vo viacerých článkoch a zdraviciach určite odznejú slová o významnom pôsobení profesora Jána Doruľu v slovenskej jazykovede a v slavistike – určite sa zhodnotí jeho vedecký rozmer v oblasti dejín slovenského jazyka, vo výskume interkultúrnych vzťahov a ich vplyvov na formovanie slovenčiny, jeho podiel na profilovaní slovenskej slavistiky. Nezanedbateľný je však aj jeho vplyv v oblasti onomastiky.

Význam jubilujúceho profesora Doruľu v slovenskej onomastike možno rozdeliť do dvoch rovín – do propriálnej a apelatívnej. Spojnicou obidvoch rozmerov je jeho intenzívny a cielený výskum historických dokumentov predovšetkým zo 16. až 18. storočia – najmä z východného Slovenska, výskum nárečových textov, ale aj ľudovej slovesnosti zachytenej v slovenských ľudových rozprávkach. Materiálovú základňu (aj pre onomastické štúdie) začal budovať J. Doruľa od začiatku svojho vedeckého pôsobenia. Prvé listy zo 16. storočia z bardejovského archívu publikoval na začiatku šesťdesiatych rokov. Medzi prvé významné štúdie J. Doruľu patrí jeho stať *O miestnych menách v zápisoch zo 16. a 17. storočia z oblasti východného Slovenska*, ktorú publikoval v Jazykovednom časopise roku 1964. Na základe analýzy historických písomností z archívov v Bardejove, Prešove a Sabinove analyzoval množstvo latinských, maďarských a slovenských podôb ojkoným, ale čitateľ má možnosť získať aj množstvo osobných mien zapísaných v skúmaných archiváliach. Už v tejto štúdii poukázal J. Doruľa na dôležitý fakt, že v latinských textoch sa dôsledne používa pomáďarčená podoba toponyma, zatiaľ čo v slovenských textoch sa používa domáca hovorová podoba toponyma, z čoho mu vyplynulo, že autor dokumentu dobre poznal domáci (a v bežnej reči používaný) názov, ale v latinskom (prípadne v nemeckom) texte pisár zámerne používal umelú maďarskú alebo latinskú podobu názvu namiesto „vulgárnej“, teda ľudovej, podoby. Tejto problematike sa J. Doruľa venoval aj na V. slovenskej onomastickej konferencii (1972).

Významným prínosom J. Doruľu v onomastike sú jeho štúdie venované formovaniu dvojmennej sústavy na Slovensku, tvorbe viacerých slovenských priezvisiek, spôsobu označovania ženských osôb a ustaľovaniu slovenskej prechyľovacej prípony *-ová*. Rozsiahlu (vyše dvadsaťstranovú) štúdiu publikoval roku 1968 v poľskom onomastickom časopise *Onomastica* s podrobňmi historickými dokladmi. Časť tejto štúdie tvorí základ tretej kapitoly jeho monografie *Tri kapitoly zo života slov* (1993). V uvedenej štúdii na základe rozboru starších písomných prameňov poukazuje na ustaľovanie dvojmennej sústavy v 17. storočí najprv v meštianskej a šľachtickej vrstve. Podľa J. Doruľu menej ustálená bola dvojmenná sústava pri menách poddaných alebo príslušníkov nižších vrstiev v mestách. Základom ustaľovania budúcich priezvisiek nižších vrstiev bola charakteristika zamestnania, prípadne príslušnosť k obci. Príslušnosť k obci sa neskôr transformovala do prípon *-ský/-cký*, ktorá sa používala aj na označenie potomkov – lokalizácia mestom tak stratila svoju pôvodnú funkciu a stala sa základom určitého druhu budúcich priezvisiek. J. Doruľa v štúdiu analyzoval aj ustaľovanie priezvisiek s príponou *-ov* s pôvodným významom *nieči syn*. Podobne sa formovala aj slovenská prechyľovacia prípona *-ová* pri ženských priezviskách. Okrem týchto typov priezvisiek analyzoval J. Doruľa aj priezviská zachovávajúce prípony kolektívnych posesív *-oviech, -ovie, -ojech, -ejech, -oje, -eje, -éch, -é*. Podľa J. Doruľu sa v Tur-

ci prípony *-ovie/-oje* neskôr kontrahovali na príponu *-é* (typ *Bačiaké, Plavené, Jančé, Druké*). Názory na túto problematiku sa v onomastických kruhoch rôzna. V Turci je totiž dochovaná len krátka podoba posesívnej prípony, napriek tomu, že v tomto nárečí platí absolútne rytmické krátenie, preto by sme po krátkej slabike očakávali dlhú príponu. Unifikovaná je však len krátka prípona.

Osobitnou kapitolou, ktorej sa prof. Doruľa venoval, je tematika formovania etnoním *Slovák, Slovenka*. Z tejto problematiky napísal niekoľko štúdií, poznatky prezentoval na viacerých konferenciách, svoje postrehy predniesol v rámci pravidelných prednášok v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. V už spomínamej monografii *Tri kapitoly zo života slov* (1993) venoval prvú kapitolu práve tejto problematike pod názvom *Pomenovanie Slovákov*.

Ako jazykovedec a výborný znalec história slovenského jazyka sa fundovane vyjadroval aj k problematike kodifikovania antropónym osobností z uhorského obdobia slovenských dejín, ako aj k problémom v procese formovania zákona o mene a priezvisku a zákona o matrikách po vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Premostením štúdií prof. Jána Doruľu z propriálnej oblasti do štúdií venovaných apelatívnej oblasti je jeho štúdia *Z histórie mien povolaní*, ktorú publikoval v Slovenskej reči roku 1968. Priaznivci onomastiky, ale aj histórie jazyka, sa môžu dozvedieť o apelatívnych základoch, ktoré tvoria niektoré súčasné priezviská – napr. *tišliar* vo význame ‚tesár,‘ ‚stolár,‘ *tesár, kamenár, pivovarcí, hajčí, hajčo*, ale aj z maďarčiny pochádzajúce *alčí* vo význame ‚tesár.‘ Historizmy, ktoré analyzoval J. Doruľa, pomôžu onomastikom pri odhalovaní motivantov topónym, ale i antropónym. Profesor Doruľa venoval pozornosť apelatívam *berecinec* (väzenie), *berecin, preco* (žalárník), *šarha, porkoláb, temničiar* (slova sémantického radu vo význame väzenský dozorca). Odhalovaním viacvýznamovosti slova *šarha* poukázal na sémantické posúvanie významu slova od pôvodného významu ‚väzenský dozorca‘ cez význam ‚kat, katov pomocník,‘ k významu ‚trýzniteľ, lotor‘ až k významu ‚zamestnanec obce, ktorý loví túlavé psy.‘ Na stránkach časopisov Slovenská reč a Kultúra slova sa J. Doruľa venoval historickému vývinu apelatív *rab, selo, četra, kuruc, hospoda, hostinec, špán, kňahňa, kňahyňa, kňaz; slovám z oblasti právej terminológie – temnica, väzenie, árešť, pokuta, štrof, biršag, osud, posudok, závazok, pravda, vina.*

Jazyk našich predkov dochovaný v ľudových rozprávkach prebúdzal záujem J. Doruľu o mnohé slová, ktoré sa vytratili z aktívnej slovnej zásoby. V publikácii *Tri kapitoly zo života slov* priblížil história slov *krajec* (vo význame krajčír), *sihol’* (krovím a trávou porastená zem okolo rieky) a viaceré slová súvisiace so získavaním a obrábaním pôdy – *čistina, cídenica, vyrobenica, kolčovanina, kopianica, záložnica, kúpenica, čertaz, certovica* a pomenovanie činností spojených so získavaním pôdy – *cúdit’, čistiť’, kopat’, kolčovať’, ortovať’*.

Výpočet analyzovaných historizmov, ľudových výrazov a frazeologizmov, ktoré nachádzame ako motivanty v slovenských toponymách, hydronymách alebo ojknymách by bol veľmi dlhý.

Nášmu jubilantovi prajeme ešte mnoho rokov pevného zdravia a plodného vedeckého života!

Ad multos annos!

*Doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.
Fakulta humanitných vied
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*